

Burgers en stoommachines

LES 1 VERENIGD KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

Na veel overwinningen krijgt Napoleon vanaf 1806 te maken met tegenslag. In 1811, een tijd waarin de vervoersmiddelen beperkt zijn, communicatiemiddelen zoals de telegraaf en telefoon nog niet bestaan en goede wegen een zeldzaamheid zijn, begint Napoleon met de voorbereidingen om Rusland aan te vallen (met 500.000 man). De organisatie van de tocht is indrukwekkend, maar onvoldoende. De tocht naar Rusland (in 1812) wordt de ondergang van Napoleon. De mislukte onderneming kost de keizer zo veel soldaten dat hij in 1813 bij de slag bij Leipzig het onderspit delft tegen de Russen en hun bondgenoten. Napoleon wordt gevangen gezet op Elba. Frankrijk wordt teruggebracht tot de grenzen van 1792.

Een maand na Napoleons nederlaag verlaten de Franse troepen Nederland. Nederland is vrij maar zonder staatsvorm, doordat het ingelijfd is geweest bij Frankrijk. Hoe het bestuur er vanaf nu uit moet zien, staat ter discussie. Over één zaak is men het eens: de zoon van stadhouder Willem V, Willem-Frederik, moet de leiding krijgen van de nieuwe staat. Op 30 november 1813 wordt hij op het Scheveningse strand ingehaald als 'Hoogste Overheid'. Met hem als 'Soeverein Vorst' moet een nieuwe staat vorm krijgen. In de grondwet van 1814 wordt bepaald dat de soevereiniteit voortaan bij de vorst ligt en niet langer bij de provincies. De Staten-Generaal bestaan uit 55 leden die worden gekozen door de Provinciale-Statenvergaderingen.

Niet lang daarna, in de nacht van 26 op 27 februari 1815, ontsnapt Napoleon van Elba en verzamelt zijn getrouwen om zich heen. In korte tijd loopt het grootste deel van het Franse leger naar hem over. Napoleon moet snel handelen. Gedurende 'honderd dagen' probeert hij zijn macht te herstellen. Hij weet dat de geallieerden hem geen tijd zullen laten. Binnen zestig dagen heeft hij een leger van 300.000 man op de been. Napoleon kiest de aanval zodat zijn tegenstanders niet de kans hebben zich te verenigen.

Zijn eerste doel zijn de Nederlanden. Op 15 juni 1815 trekt Napoleon het land binnen, richting Brussel. Ten zuiden van de stad bevinden zich twee geallieerde legers, het Pruisische en het Engels-Nederlandse leger. In dit laatste leger vecht de prins van Oranje, de latere koning Willem II, mee. Napoleons leger is aanzienlijk kleiner dan dat van de geallieerden. Dus moet hij hen afzonderlijk proberen te verslaan. Op 16 juni worden twee veldslagen geleverd. Napoleon vecht tegen het Pruisische leger. Na zware verliezen trekken de Pruisen zich terug. Het Engels-Nederlandse leger vecht bij Quatre-Bras tegen Napoleon. Ook zij trekken zich terug.

De volgende dagen stortregent het vrijwel doorlopend. De legers brengen de tijd door in de open lucht. Wanneer het 's middags droog wordt, begint de veldslag bij Waterloo met een aanval van de Fransen op de Engels-Nederlandse troepen. De Fransen zijn aan de winnende hand, totdat het Pruisische leger komt opdagen. Tegen de avond slaan de Franse troepen op de vlucht. De schattingen van de slachtoffers variëren van 40.000 tot 60.000. Door het beperkte oppervlak waarop werd gevochten, zijn de verliezen extra hoog. Op 3 juli 1815 wordt een wapenstilstand getekend en vier dagen later trekken de geallieerden Parijs binnen. Dit is de definitieve ondergang

van Napoleon. Voor de tweede keer wordt de keizer gevangen gezet, ditmaal op Sint Helena (ter hoogte van Angola), waar hij in 1821 overlijdt.

Om een buffer te scheppen tegen toekomstige machtsaspiraties van Frankrijk wordt op het Congres van Wenen besloten dat de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden worden samengevoegd tot het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In hetzelfde jaar wordt de grondwet aangepast. De Staten-Generaal bestaan voortaan uit twee kamers: de Eerste (40-60 leden) en de Tweede Kamer (110 leden). De leden van de Tweede Kamer worden via een gecompliceerd kiesstelsel gekozen.

Van meet af aan blijkt de hereniging voor de Zuidelijke Nederlanden een ongewenst huwelijk. De verschillen zijn groot en vooral nadelig voor het zuiden. Het noorden is een protestantse handelsnatie, maar de handel is sterk verarmd en het noorden kampt met een staatsschuld die vele malen groter is dan in het zuiden. Het zuiden heeft juist erg geprofiteerd van de opkomende industrie. Er ontstaan problemen rond een aantal zaken:

- De schulden van het noorden en het zuiden worden bij elkaar opgeteld en gedeeld door twee.
- Bij de verdeling van de ambten houdt men geen rekening met noorderlingen en zuiderlingen.
- De officiële taal van Vlaanderen wordt Nederlands, terwijl de notabelen daar allemaal Frans spreken. In Wallonië wordt de officiële taal Frans.

De manier waarop Willem I de grondwet in 1815 voor het zuiden voor aangenomen verklaart, vertoebelt de verhoudingen nog meer. Op de dag van de stemming komen slechts 1323 van de 1604 notabelen opdagen om hun stem uit te brengen. Van hen stemt 796 voor en 527 tegen. Willem I verklaart dat de grondwet met een grote meerderheid is aangenomen. Immers: wie zwijgt, stemt toe.

In 1830 komt het zuiden in opstand. In 1839 maken de grote mogendheden de vereniging van de Nederlanden weer ongedaan. Voortaan vormt het zuiden het zelfstandige koninkrijk België.

In 1840 neemt Willem II de troon over van zijn vader. Tot 1840 zijn de ministers een soort persoonlijke ambtenaren van de koning. De koning bepaalt in het algemeen wat zij moeten doen. De Leidse hoogleraar Thorbecke wil de invloed van de koning terugdringen en vindt dat de Kamer meer invloed op het werk van de minister moet krijgen. In eerste instantie worden de ideeën van Thorbecke afgewezen. Maar in 1848 breekt in Parijs een revolutie uit. Frankrijk wordt een republiek en ook elders in Europa breken rellen uit. Onder druk van deze gebeurtenissen geeft Willem II aan Thorbecke de opdracht de grondwet te herzien.

LES 2 INDUSTRIËLE REVOLUTIE

In 1712 bouwt de Engelsman Thomas Newcomen de eerste stoommachine. Zijn stoommachines gebruiken de uitzetting van hete stoom en het afkoelen ervan om water uit mijnen te pompen. James Watt verbetert die uitvinding en maakt hem breder toepasbaar. Dankzij de stoommachine is men niet langer alleen afhankelijk van menskracht, paardenkracht, water- en windmolens. Om de stoommachine te laten werken, zijn veel kolen nodig. De industriesteden in Engeland concentreren zich daarom in het midden van het land. Daar liggen de meeste kolenmijnen.

De uitvinding van de stoommachine zorgt voor een revolutie op vele terreinen. Al vrij snel worden de machines ingezet in het vervoer (de stoomtrein en -tram) en in de industrie.

De overgang naar een industriële samenleving verloopt in Nederland veel trager dan in landen als Engeland en België. Bij ons zet die revolutie pas in na 1890. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te dragen zoals het feit dat:

- Nederland van oudsher veel meer gericht is op handel dan op productie.
- Er voorheen veel is geïnvesteerd in betrekkelijk goedkope energiebronnen als water- en windkracht.
- Essentiële grondstoffen als ijzererts en steenkool hier schaars zijn.

Dankzij de industriële revolutie kunnen steeds meer goederen in massa worden geproduceerd. Fabrieksproducten worden goedkoper en meer mensen dan voorheen kunnen nu die goederen kopen.

Uit handelsbelang en nationaal prestige worden er wereldtentoonstellingen opgezet. Ondernemers uit vele landen krijgen daar de gelegenheid zich te profileren. Dat gebeurt aanvankelijk vooral op het gebied van technisch vernuft.

De eerste wereldtentoonstelling vindt plaats in Londen in 1851. Hiervoor bouwt men een speciaal gebouw in Hyde Park: het Crystal Palace, zelf een voorbeeld van technisch vernuft. De wereldtentoonstelling is een enorm succes. Er komen ruim zes miljoen bezoekers op af! De bezoekers maken tijdens wereldtentoonstellingen voor het eerst kennis met uitvindingen als straatverlichting, de telefoon, de auto en de platenspeler. Geleidelijk verschuift de focus op die tentoonstellingen naar kunst en architectuur.

Enkele bekende wereldtentoonstellingen zijn:

- Parijs 1889 (waaraan we de Eiffeltoren danken)
- Brussel 1958 (waaraan we het Atomium danken)
- Montréal 1967 (de meest succesvolle met 50 miljoen bezoekers)

In 1883 krijgt Amsterdam de gelegenheid om een wereldtentoonstelling te organiseren. Voluit heet die de *Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling*. De organisatie richt zich dus niet zozeer op industriële nieuwtjes, omdat Nederland hier niet sterk in was. Ze wil Nederland juist profileren als koloniale mogendheid. Het is daarmee de eerste koloniale expositie in de geschiedenis. Er komen ruim 1 miljoen bezoekers op de tentoonstelling af.

De vooruitgang heeft ook invloed op de overzeese koloniën. Tot nu toe vestigden de kolonisten zich hoofdzakelijk langs de kust. Maar dankzij beter transport, bewapening, communicatie en gezondheidszorg kunnen ze zich vanaf halverwege de 19e eeuw enorme gebieden in de binnenlanden toe-eigenen. Tegelijkertijd heeft men meer land nodig door de grote vraag naar grondstoffen.

In 1830 wordt in Nederlands-Indië het cultuurstelsel ingevoerd. De 'inlanders' moeten vanaf dan bij wijze van pacht 20% van hun grond gebruiken voor producten die voor de Europese markt bestemd zijn, zoals koffie, thee en rietsuiker. De Nederlandsche Handel-Maatschappij verkoopt de producten vervolgens in Europa. Er wordt veel misbruik gemaakt van het systeem. De ex-ambtenaar Eduard Douwes Dekker (Multatuli) klaagt de Nederlandse overheid aan om haar passiviteit tegenover de uitbuiting van de inlanders in Nederlands-Indië. De overheid negeert het boek van Douwes Dekker. Daarop besluit hij een roman te schrijven over het misbruik in de koloniën. In 1860 verschijnt het boek *Max Havelaar* dat uiteindelijk zal bijdragen aan de afschaffing van het cultuurstelsel (voor de meeste producten) in 1870.

LES 3 GELIJKE RECHTEN

Tegen het einde van de 19e eeuw zijn de arbeidsomstandigheden slecht. De arbeiders klagen over de lange werktijden en de ongezonde en gevaarlijke arbeidsomstandigheden. De arbeiders hebben geen rechten. De fabrikanten bepalen hoe lang een werkdag duurt en hoeveel (beter: hoe weinig) loon de arbeiders betaald krijgen.

Langzaam maar zeker gaan meer arbeiders zich beseffen dat ze zich moeten verenigen. Het zijn werknemers in de grafische sector die zich als eerste in een vakbond verenigen: *Door Eendragt t' Zaam Verbonden* heet deze vakbond uit Breda. De eerste vakbonden zijn nog illegaal, maar vanaf 1866 is het ook wettelijk toegestaan een vakbondsorganisatie te vormen, hoewel stakingen nog steeds bestraft worden. Wie zich tijdens een staking als leider opwerpt, loopt bovendien het risico door de werkgevers op een zwarte lijst gezet te worden. Wie eenmaal op die lijst staat, zal in een andere fabriek lastig aan werk kunnen komen.

Dat weerhoudt de arbeiders van de textielindustrie er niet van om in 1890 in staking te gaan en enkele specifieke eisen te stellen: hogere lonen, betere bazen, beter garen en de mogelijkheid om op zaterdag naar de markt te kunnen. Naar aanleiding van deze staking verenigen de fabrikanten in Twente zich in de *Fabrikantenvereniging ter voorkoming en bestrijding van stakingen*. Vanaf dan gaan bij een staking in één fabriek alle fabrieken in de regio dicht.

Hogere lonen bieden niet alleen de mogelijkheid om beter te wonen, beter voedsel te kopen of zich beter te kleden. Ook het kiesrecht is verbonden aan het inkomen. Alleen mannen die een vastgestelde som aan belastingen (census) betalen, hebben kiesrecht. In de praktijk komt dat neer op circa 140.000 mannen die mogen stemmen, op een totale bevolking van 5 miljoen.

Strikt genomen staat in de grondwet dat 'Nederlandse ingezetenen' die de vastgestelde belasting betalen kiesrecht hebben. De regering vond het zo vanzelfsprekend dat dat alleen voor mannen gold, dat het niet eens expliciet in de wet vermeld werd.

Daar krijgen ze spijt van wanneer Aletta Jacobs, huisarts in Amsterdam, in 1883 het college van B&W verzoekt om haar op de kiezerslijst te plaatsen. Volgens haar voldoet zij aan alle wettelijke eisen om te mogen stemmen.

Het duurt lang voordat die strijd gestreden is. De reden daarvoor is in de eerste plaats dat een flink aantal politieke partijen tegen het kiesrecht voor vrouwen is. Bovendien moet de Grondwet gewijzigd worden om dat mogelijk te maken en dat valt politiek niet gemakkelijk te realiseren.

Aan de andere kant van de oceaan wordt een andere strijd gestreden. Het noordelijke deel van de Verenigde Staten is tegen de slavernij, het zuidelijke deel is voor. Tegenstanders van de slavernij vinden het verkeerd dat iemand een ander kan bezitten. Voorstanders zien slavernij als een goedaardig instituut waarin slaven goed worden verzorgd en werk hebben. Wanneer Abraham Lincoln – die de slavernij wil afschaffen maar de Unie van Verenigde Staten wil behouden – tot president wordt verkozen, breekt de oorlog uit.

Abraham Lincoln is van arme komaf en heeft minder dan een jaar op school gezeten. Toch wordt hij een van de grootste redenaars ooit. Hij is vooral welbespraakt als het aankomt op het hekelen van de slavernij. Die heeft hij met zijn eigen ogen aanschouwd toen hij door het zuiden reisde. In zijn toespraak bij Gettysburg, waar het unionistische leger (dat voor afschaffing is) de beslissende slag wint, verwoordt hij het Amerikaanse democratische ideaal: 'Bestuur van het volk, door het volk, voor het volk.' Vijf dagen na afloop van de burgeroorlog wordt Lincoln door John Wilkes Booth in Washington vermoord.